

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Mgr. Alžběta Nováková

Vnímání holocaustu z hlediska judaismu
Perception of Holocaust from The Point of View of
Judaism

Autoreferát doktorské disertační práce

Praha, 2010

Předkladatel disertační práce: Mgr. Alžběta Nováková

Doktorský studijní program: Teologie

Studijní obor: Judaistika

Školitel: Doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

Oponenti doktorské disertační práce:¹

.....

.....

.....

Obhajoba disertační práce se koná dne:²

v.....na.....

.....

.....

před komisí pro obhajobu disertační práce. Předsedou

komise byl jmenován.....

Předseda oborové rady:

Děkan fakulty:

Doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc. Prof. ThDr. Jan B. Lášek

UK v Praze HTF

UK v Praze HTF

1

2

Úvod

Ve své disertační práci s názvem *Vnímání holocaustu z hlediska judaismu* jsem se snažila ukázat, jakým způsobem ovlivnil holocaust teologii judaismu a co je jejím obsahem. V rámci judaismu existuje mnoho hnutí a proudů. Rozhodla jsem se doložit tento vliv na těch nejznámějších, jako je ultra ortodoxní hnutí, směr náboženského sionismu v rámci ortodoxního hnutí, reformní a konzervativní judaismus.

Po holocaustu nastalo dlouhé období téměř dvaceti let, kdy se teologové judaismu neodvažovali k této události vyjadřovat. Holocaust byl ochromující událostí srovnatelnou v historii židovského národa snad jen ke zboření Prvního a Druhého chrámu a případní poholocaustoví teologové se ocitli v roli, kterou dříve zastávali bibličtí proroci a učenci Talmudu.³

Zlom v tomto “teologickém tichu“ nastal až v roce 1960, kdy byl v Argentině dopaden válečný zločinec Adolf Eichmann. Rok poté stanul v Izraeli před soudem, kde byl

³ DE LANGE, N. *Svět Židů*. Přel. L. Mertl. 1.vyd. Praha: Knižní klub, 1996. ISBN 80-7176-325-X, str. 129

souzen za své válečné zločiny. Během soudního přelíčení vypovídalo mnoho svědků, kteří přežili holocaust a jejich příběhy začaly být zveřejňovány v denním tisku, rozhlase a televizi, příběhy těchto přeživších byly knižně publikovány a snad každý Izraelec se začal identifikovat s holocaustem jako s osobní událostí, která se přihodila jeho národu.⁴

Trend prolomení “teologického ticha“ posílila také Šestidenní válka. Tato válka trvala od 5. 6. do 10. 6. 1967 a znamenala totální ohrožení existence státu Izrael. Koalice Egypta, Sýrie a Jordánska napadla židovský stát, a židé tak čelili hrozbě druhého holocaustu.⁵ Toto vyvolalo novou vlnu zájmu mezi Izraelci o své kořeny a přeživší holocaustu si uvědomili, že jestliže nevypráví své příběhy nyní, už nikdy k tomu možná nebudou mít příležitost.⁶ Znovu začala hojně vycházet literatura o holocaustu. Šestidenní válka skončila velkým vítězstvím Izraele a mnoho lidí cítilo, že B-h je plně se Svým židovským národem.

⁴ SCHWEID, E. *Wrestling Until Day Break: Searching for Meaning in the Thinking on the Holocaust*, Lanham- New York- London: University Press of America, 1994. ISBN 0-8191-9359-3, str. 320

⁵ HERZOG, CH. *Arabsko Izraelské války: Válka a mír na blízkém východě od války za nezávislost v roce 1948 po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2004. Z anglického originálu *The Arab-Israeli Wars*. ISBN 978-80-7106-954-6, str.187

⁶ BLUMENTHAL, D.R. *Facing the Abusing G-d: A Theology of Protest*. Westminster: John Knox Press, 1993. ISBN 0-664-25464-0, str. xv

Za těchto podmínek a okolností se začala formovat poholocaustová teologie judaismu. Mezi její první a zároveň nejdůležitější představitele patří Eliezer Berkovits, Emil Fackenheim a Richard Lowell Rubenstein. Teologie holocaustu je tedy poměrně mladou teologií.

Ve většině cizojazyčné literatury, kterou jsem k tomuto tématu zpracovala, jsem se setkala buď jen s jednou určitou teologií, jako tomu je v knize *Faith after the Holocaust* od E. Berkovitse nebo s vyčerpávajícím přehledem jednotlivých teologů, kteří se k danému tématu vyjadřovali. Nejobsáhlejší takovýto přehled poskytuje kniha *Wrestling with G-d: Jewish Theological Responses During and After The Holocaust* od S. T. Katze, Sh. Bidermana a G. Greenberga. Rozhodla jsem se proto zpracovat toto téma jiným, novým způsobem, který předává čtenáři co nejucelenější a zároveň co nejprehlednější pohled na poholocaustovou teologii judaismu.

Ve své práci předkládám přehled možných teologických modelů holocaustu, které se snaží tuto událost osvětlit a zároveň ospravedlnit úlohu B-ha, Jeho konání či nekonání v této katastrofě.

Každý jednotlivý model je doplněn o komentář současného vrchního pražského a zemského rabína Karola Efraima Sidona jako představitele českých židů.

V literatuře holocaustu se často setkáváme se šesti, popřípadě s osmi možnými modely holocaustu. Tato práce je unikátní v tom, že jich přináší čtrnáct. Tyto modely jsou také součástí jednotlivých teologií poholocaustových teologů. Určitý teolog může využít jen jeden takový to model, ale můžeme se shledat i s teologií, kde je použita kombinace např. tří takových to modelů.

V českém jazyce vyšly o problematice židovské teologie vztahující se k holocaustu jen dvě knihy: zkrácený nástin těchto myšlenek lze nalézt v publikaci *Svět Židů* od Nicholase de Lange a tento rok vyšla kniha s názvem *Úvahy o holokaustu* od Jehudy Bauera, která se věnuje především teologii rabi M. M. Schneersohna z hnutí *Chabad*⁷.

⁷ *Chabad* je hebrejský akronym ze slov *chochma*, *bina* a *da'at*, "moudrost, pochopení a poznání". *Chabad* je jednou z největších větví chasidského ortodoxního judaismu, především pak v USA a v Izraeli

Obsah a struktura práce

Tato práce je členěna na dvě části. První část se zabývá jednotlivými možnými teologickými modely holocaustu, a to jak těmi, které vycházejí přímo z Bible, tak také těmi, jejichž učení je založeno na mystické tradici, popřípadě vznikly jako nové učení v důsledku holocaustu. Jak jsem již zmínila, modelů je zde uvedeno čtrnáct a většina z nich vychází z biblické zkušenosti židovského národa s B-hem. Uvádím i dva nové modely, které nemají návaznost na biblickou doktrínu a jsou čistě produktem poholocaustové teologie. Jsou to modely “Holocaust jako období ‘smrti B-ha“ a “Holocaust jako B-ží zjevení“. Dále jsou zde uvedeny dva modely, které vycházejí z mystické tradice a neodkazují se přímo na Bibli. Jsou to modely “Holocaust jako *gilgul nešamot*“ a “Holocaust jako *sitra achara*.“ Ke každému modelu je připojen komentář vrchního pražského a zemského rabína Karola Efraima Sidona. Zdrojem jeho komentářů jsou osobní rozhovory, který jsem s rabínem Sidonem na téma holocaustu a poholocaustové teologie judaismu vedla v únoru 2010, a také citáty z jeho

autorských děl a z děl, na kterých spolupracoval (viz poznámky pod čarou k jednotlivým citátům).

“Učení o odměně a trestu“, které je jedním z možných teologických modelů holocaustu, vychází z několika míst uvedených v Bibli např. Dt 11:13-21; Lev 26:3-27:34 a Dt 26:1-29:8. Jestliže bude lid Izraele plně poslouchat Hospodina, svého B-ha, bude se mu dařit dobře. Jestliže ne, pak jej B-h potrestá. Tento model předkládá několik názorů na to, kdo je viníkem holocaustu. Kdo je tím, kdo neuposlechl B-žích slov. Pro jedny to jsou sekulární židé, pro druhé sionisté, kteří nečekali na příchod Mesiáše a snažili se o vybudování státu Izrael. A třetí názor viní židy, kteří nechtěli odejít do Země izraelské a raději setrvali v diaspoře. Proto musel B-h zasáhnout a od diaspory je oprostit.

Jako druhý teologický model holocaustu je zde model “Izrael jako trpící služebník“. V Bibli nalézáme několik zmínek o tom, že lid Izraele je zvláštním majetkem B-ha. Tzv. “*am sgula*“, doslova “oddělený lid“. B-h uzavřel s židovským národem smlouvu, z které tento “zvláštní

vztah“ vyplývá.⁸ “Vyvolenost“ neboli “oddělenost“ židovského národa spočívá v tom, že má být příkladem pro ostatní národy. Proto na něj Hospodin klade větší požadavky, než na ostatní. Koncept tzv. “trpícího služebníka“ se nalézá v knize Izajášově v 53. kapitole. Tímto služebníkem je podle většiny tradičních židovských učenců právě lid Izraele, který trpí rukou jiných národů ne kvůli svému hříchu, ale kvůli své roli ve světě jako ukázkového národa sloužícího B-hu, jehož mají všichni následovat.

Dalším modelem je “Holocaust jako *akedat Jicchak*“ neboli příběh o svázání Izáka, kterého měl Abraham obětovat. Abraham v tomto příběhu prochází zkouškou své víry a důvěry v B-ha (Gn 22:1-18). V literatuře holocaustu, velmi často nalézáme přirovnání holocaustu k *akedat Jicchak*. V Bibli je psáno, že B-h chtěl Abrahama vyzkoušet, ne však z důvodu, že by se Abraham něčím provinil, a proto by musel být B-hem potrestán. Z této logiky tedy vyplývá, že Abraham byl nevinný. Stejně se cítilo i mnoho židů, kteří byli lapeni holocaustem.

⁸ NEWMAN, J., SIVAN, G. *Judaismus od A do Z*, Slovník termínů a pojmů. 1. vyd. Přel. G. a D. Zbavitelovi. Praha: Sefer, 1998. ISBN 80-900895-3-4, str. 240 a 241

Čtvrtým modelem je “Holocaust jako období *hester panim*“; období “skrytí B-ží tváře“. B-h skryl Svoji tvář a to umožnilo holocaust. Tento koncept “skryté tváře“ vychází z Dt 31:16-18; 32:17; 32:19-20. Izrael hřeší, a proto B-h skrývá Svoji tvář. Existuje však ještě druhý typ *hester panim*, kdy se B-h skrývá bez jakékoliv zjevné příčiny. Toto můžeme nalézt např. v Ž 44. V tomto případě je B-ží nepřítomnost záhadou. Obvykle je B-h velice trpělivý a netrestá hříšníka okamžitě.⁹ Jakmile ale nastane období *hester panim*, B-h se skrývá a nezasahuje do činění lidí. Člověk je tak vystaven nebezpečí a stává se terčem všech náhodných okolností. B-h ví o všem, co se ve světě přihodí, protože je vševědoucí a všemocný, může zasáhnout, ale nečiní tak.¹⁰

Pátým modelem je “Holocaust jako období ‘smrti B-ha““. Tento model nevychází z žádné biblické nauky a je součástí radikální teologie judaismu. Pro teology zastávající

⁹ KATZ, S.T. (ed.), BIDERMAN, SH. (ed.), GREENBERG, G. (ed.), *Wrestling with G-d: Jewish Theological Responses during and after the Holocaust*. Oxford: University Press, 2007. ISBN 978-0-19-530014-7, str. 358

¹⁰ RACKMAN, E. *Thoughts on the Holocaust* in ROSENBERG, B.H. (ed.), HEUMAN F. (co-ed.) *Theological and Halakhic Reflections on the Holocaust*. Hoboken: Ktav Publishing House, 1992. ISBN 0-88125-375-8, str. 147

tento postoj je přijatelnější připustit si, že žijeme v období smrti B-ha, než přijmout představu, že B-h byl v koncentračních a ve vyhlazovacích táborech spolu se svým lidem, ale nezasáhl, protože nechtěl nebo nemohl.

Šestý model vidí příčinu holocaustu jako “následek svobodné vůle člověka“. Toto vychází z Dt 30:15, kde je psáno, že člověk má svobodnou vůli v rozhodování, tedy zda bude B-ha poslouchat či ne. B-h tedy musí povolit a tolerovat zlo ve světě, neboť kdyby to neudělal, odepřel by jedinci svobodnou vůli.¹¹ Nacisté tedy měli svobodu rozhodování a rozhodli se činit zlo a vraždit lidi.

Sedmý teologický model má název “Holocaust jako B-ží zjevení“. Tento model nemá oporu v Bibli, ale vychází z myšlenky poholocaustového teologa Emila Fackenheim. Tento teolog vidí holocaust jako B-ží zjevení, z něž vyplývá šestisté čtrnácté přikázání. Obsahem tohoto přikázání je: „Židům je zakázáno dát Hitlerovi posmrtné vítězství.“ Znamená to, že židé mají náboženskou povinnost přežít. Po táborech smrti je samotná židovská existence svatým činem. (...) A nejdůležitější (věcí) je, že židé mají

¹¹ AMSEL, N. *The Jewish Encyclopedia of Moral and Ethical Issues*. Northvale, New Jersey: Jason Aronson, 1994. ISBN 1-56821-174-0, str. 34

‘zakázáno zoufat si na B-ha Izraele, aby judaismus nezaničl‘(...). Židé mají přikázáno bránit se zničení. Hitler paradoxně zapřičinil, že se judaismus po Osvětími stal nezbytností. Říci ne Hitlerovi, znamená říci ano B-hu ze Sinaje; říci ne B-hu ze Sinaje, znamená říci ano Hitlerovi.“¹² Samotný název Šestistý čtrnáctý přikaz zvolil autor záměrně, aby zdůraznil důležitost a závaznost tohoto přikazu. V tradičním judaismu je uznáváno šest set třináct přikazů a zákazů, které jsou považovány za zjevení od B-ha. Domnívám se, že pokud by E. Fackenheim nazval tento přikaz jen “přikazem z Osvětími“, pak by neměl takovou váhu, jakou získal s tímto názvem, který naznačuje, že tento “B-ží hlas z Osvětími“ je rovnocenný s B-žím hlasem na Sinaji, a z toho důvodu je novým B-žím zjevením.

Někteří teologové přirovnávají nacisty k starodávnému kmeni Amálek, a proto jsem osmý model této práce nazvala “Nacisté jako novodobý ‘Amálek““. O Amálekovi se v Bibli dozvídáme v Dt 25:17-19 a také v Ex 17:8-16. Kmen Amálek napadl zadní voj židovského lidu, když táhl z Egypta do Země izraelské a pobil všechny slabé a

¹² KATZ, S.T. (ed.), BIDERMAN, SH. (ed.), GREENBERG, G. (ed.), *Wrestling with G-d*, str. 361

nemocné. Židé mají proto povinnost zničit potomky Amálekovy a válčit proti nim. Zatímco vyhladit potomstvo kmene Amálek je limitováno jen na skutečné potomky, příkaz války má širší charakter: lze pod něj zahrnout jakýkoliv národ, který se rozhodne zničit židovský národ.¹³ Existuje ještě jeden aspekt povinnosti vůči Amálekovi, který vychází z Dt 25:17 a 25:19: „Pamatuj, co ti učinil Amálek (...). Nezapomeň.“ Amálek napadl lid Izraele bez příčiny. Lid Izraele se na něm nijak neprovinil. Amálek se naopak snažil zničit a vymazat jméno židovského národa a vzpomínku na židy ze světa. Je proto důležité, aby si židé po celé generace pamatovali, že jestliže Amálek (a jeho současní následovníci) říká a vyhlašuje napadání a zabíjení, je třeba mu věřit celou duší a bez váhání.¹⁴ Pro člověka je přirozené zapomínat, a právě proto Tóra zahrnuje tento příkaz.¹⁵

¹³ BOYLAN, S. *A Halakhic Perspective on the Holocaust* in ROSENBERG, B.H. (ed.), HEUMAN, F. (co-ed.) *Theological and Halakhic Reflections*, str.195 a 196

¹⁴ KATZ, S.T. *Amalek's Transmigration over the Generations, February-March 1945* in KATZ, S.T. (ed.), BIDERMAN, SH. (ed.), GREENBERG, G. (ed.), *Wrestling with G-d*, str. 102

¹⁵ WYSCHOGROD, M. *Faith and The Holocaust* in KATZ, S.T. (ed.), BIDERMAN, SH. (ed.), GREENBERG, G. (ed.), *Wrestling with G-d*, str. 461

Devátý model nese název “Holocaust jako nevyzpytatelné mystérium“. Nikdo z nás nemůže vědět, proč se odehrál holocaust a možná je tou nejlepší možnou reakcí mlčet a nevyjadřovat se k tomu. Tuto reakci nalézáme také v Bibli, v Lev 10:1-3, u příběhu o Áronových synech, kteří přinesli na oltář cizí oheň a B-h je ohněm usmrtil. Když se o tom Áron dozvěděl, mlčel. B-h to ocenil a napříště mluvil s Áronem přímo a ne přes prostředníka Mojžíše.¹⁶ Vyplývá z toho, že pokud člověk nezná B-ží plány a záměry, měl by raději mlčet, než se pouštět do teologických úvah o holocaustu.

Desátý model “Holocaust jako *gilgul nešamot*“ je model založený na kabalistické nauce o “převtělování duší“. Toto učení vychází z knihy *Bahir*, podle které staré i nové duše procházejí procesem převtělování. Převtělování duší je kabalou považováno za kosmický zákon, podle něhož mají lidské činy a myšlenky dopad, který přesahuje délku jednoho lidského života.¹⁷ Myšlenku spojení holocaustu a převtělování duší rozvedl Hayim Yisrael Tsimerman, který

¹⁶ WIESEL, E. *Příběhy o důvěře*. 1. vyd. Přel. A. Bláhová. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-468-0, str. 96

¹⁷ SADEK, V. *Židovská mystika v Praze: Myšlenky a duchovní hodnoty kabaly*. Praha: Společnost židovské kultury, 1992. (ISBN neuvedeno), str. 38 a 40

vidí holocaust jako proces očištění hříšníků z předchozích generací. Upozorňuje na dramatický nárůst židovské populace za poslední století a vyvozuje z toho, že tu proběhlo obrovské převtělení duší hříšníků dřívějších generací, kteří byli vzati zpět, aby byli očištěni holocaustem.¹⁸ V této podkapitole jsem porovnála skutečné demografické údaje za dobu trvání židovského národa a snažila jsem se posoudit relevantnost Tsimermanovy teorie.

Jedenáctým možným teologickým modelem holocaustu je “Holocaust jako *chevlej Mašiach*“ neboli období holocaustu viděno jako “porodní bolesti Mesiáše“. Tyto “bolesti“, ve formě trýznivého utrpení, měly být znamením, že konečné vykoupení je velmi blízko. V biblické knize Daniel se ve 12. kapitole píše, že útrapy, které budou předcházet příchodu Mesiáše, překonají vše, co Izrael do té doby zažil. Tyto pohromy převýší svým rozsahem i zničení Chrámu. Proto při každé větší katastrofě židé usuzovali, že zmíněné porodní bolesti Mesiáše již nastaly. Bylo tomu tak po první světové válce a je tomu tak i po holocaustu. V Talmudu v Sanhedrin 98a se píše, že *chevlej Mašiach*

¹⁸ GREENBERG, G. *Ultra-Orthodox Jewish Thought about the Holocaust since World War II*. in KATZ, S. (ed.) *The Impact of the Holocaust on Jewish Theology*. New York-London: New York University Press, 2005. ISBN 0- 8147- 4784-1, str. 153

přijdou, aby očistili svět od hříchů, které se nashromáždily během generací.¹⁹ Skrz utrpení se židé očistí a dosáhnou vykoupení. Během holocaustu židé zakusili tak obrovské utrpení, že ho většina tradičních učenců považuje za období porodních bolestí Mesiáše.

Dalším teologickým modelem, již dvanáctým, je “Hitler jako ‘B-ží služebník’. Představa “B-žího služebníka“ vychází z Bible, v níž B-h na několika místech nazývá určitého člověka Svým služebníkem. Děje se tak v případě Nebúkadnesara a také v případě faraóna, který nechce propustit lid Izraele pryč z Egypta. B-h si určitého člověka vybere jako Svého služebníka, ten splní danou práci, a pak je za to Hospodinem potrestán. V literatuře holocaustu se lze setkat s představou Hitlera jako “služebníka B-žího“, který jen vykonal práci předem mu zadanou B-hem. Tento postoj zastává např. ultra ortodoxní myslitel rabi Yoel Teitelbaum, lubavičský rebe Yosef Yitschak Schneersohn, ale také reformní rabín Ignaz Maybaum.

Třináctým možným modelem je “Holocaust jako *jisurim šel ahava*“ neboli učení o “utrpení z lásky“.

¹⁹ SCHWARTZ, Y., GOLDSTEIN, Y. *Shoah: Jewish Perspective on Tragedy in the Context of the Holocaust*. 1.vyd. New York: Mesorah, Publication, 1990. ISBN 0-89906-403-5, str. 96

Podstatou tohoto učení je myšlenka, že B-h trestá ty, které miluje. Tato nauka vychází z Př 3:12, kde se píše: „Vždyť Hospodin domlouvá tomu, koho miluje, jako otec synu, v němž našel zalíbení.“ Utrpení tedy nemá být chápáno jako trest, ale naopak v něm máme hledat důkaz lásky.

Posledním modelem je čtrnáctý model, který vidí „Holocaust jako *sitru acharu*“ neboli jako událost způsobenou „odvrácenou stranou B-žství“. Tato nauka vychází z mystické tradice kabaly. Za *sitru acharu* je považován satan, zlo nebo také *jecer ha-ra* „špatný pud“ člověka ke zlu.

Obsahem druhé části práce, nazvané *Teologie holocaustu a její nejdůležitější představitelé*, je představení deseti poholocaustových teologů a jejich teologií a názorů. Mezi první a zároveň nejdůležitější představitelé této teologie patří Eliezer Berkovits, Emil Fackenheim a Richard Lowell Rubenstein. Tyto teology lze označit za teology základní, neboť byli prvními, kteří prolomili ticho a začali se vyjadřovat k problematice holocaustu. Další učenci navazují na jejich díla, inspirují se jimi nebo se vůči nim kriticky vymezují. Ostatní teology, jejichž jména a názory v této práci uvádím, jsem vybrala podle jejich

přínosu k teologii holocaustu. S ohledem na rozsah práce jsem se rozhodla, že v přehledu nebudu uvádět teology, kteří “pouze“ hodnotí dosavadní stav bádání. Smyslem a záměrem každé nové teologie je přinést něco nového, originálního. Na těchto teologiích si čtenář může také povšimnout kombinací různých teologických modelů, které byly uvedeny v první kapitole této disertační práce.

Eliezer Berkovits je představitelem tradiční teologie judaismu, která se snaží ospravedlnit B-ha a Jeho konání během holocaustu. Berkovitsova teologie je založena především na dvou teologických modelech - *hester panim* a svobodné vůli člověka. Berkovits striktně odmítá ideu, že by se holocaust stal “kvůli našim hříchům.”²⁰

Emil Fackenheim sloužil jako konzervativní rabín a přišel s teologií založenou na Šestistém čtrnáctém přikázání judaismu, o němž byla zmínka v podkapitole “Holocaust jako B-ží zjevení“. Co bylo tím příkazem, který byl slyšen v Osvětimi a který Fackenheim nazývá šestistým čtrnáctým příkazem? Byl to zákaz přenechat Hitlerovi posmrtné vítězství. Židé mají po Osvětimi svatou povinnost přežít;

²⁰ BERKOVITS, E. *Faith after the Holocaust*. New York: Ktav Publishing House, 1973. ISBN 87068-193-1, str. 89

sama židovská existence je podle Fackenheimu svatým činem.²¹

Richard Lowell Rubenstein je představitelem a zakladatelem židovské radikální teologie smrti B-ha. Logika uvažování tohoto konzervativního rabína je následující. B-h, tak jak je chápán židovskou tradicí, nemohl dovolit, aby se holocaust stal. Protože se však stal, pak je B-h mrtvý.²² Později ale Rubenstein názor zmínil a prohlásil, že žijeme v období smrti B-ha.

Joseph Ber Soloveitchik zastával v rámci judaismu tradiční pozici. Holocaust chápal jako *hester panim* “skrytí B-ží tváře“, jako *chevlej Mašiach* “porodní bolesti Mesiáše“, a v roli nacistů viděl novodobého Amáleka. Tento Amálek se po druhé světové válce převtělil do arabských sousedů státu Izrael. Novým přínosem Soloveitchikovy teologie je přirovnání holocaustu a vytvoření státu Izrael k několika veršům z *Písň písni*, v níž milý (tedy B-h) tluče na dveře, ale odejde dříve, než se dveře otevrou. Soloveitchik naléhal na všechny židy, aby

²¹ KATZ, S.T. *The Issue of Confirmation and Disconfirmation in Jewish Thought after the Shoah* in KATZ, S.T. (ed.) *The Impact of the Holocaust on Jewish Theology*, str. 22 a 23

²² KATZ, S.T. *Post-Holocaust Dialogues: Critical Studies in Modern Jewish Thought*. New York-London: New York University Press, 1983. ISBN 0-8147-4587-3, str. 174

naslouchali tomuto t'ukání, kdy nás B-h k sobě znovu volá, a vážili si daru, který dostali, a to vybudování státu Izrael.²³

Další podkapitola přibližuje učení Yosefa Yitshaka Schneersohna a Menachema Mendela Schneersohna. Yosef Yitshak Schneersohn jako představitel ultra ortodoxního chasidského směru vidí holocaust jako *mipnej chata'enu*, "za naše hříchy". Lid Izraele hřešil, a aby jej B-h navrátil na správnou cestu, způsobil mu utrpení. Kdyby se židé sami obrátili a dodržovali micvot, tak by podle Y. Y. Schneersohna k holocaustu vůbec nemuselo dojít. Události holocaustu jsou pro něj také znamením chevlej Mašiach, "porodními bolestmi Mesiáše". Menachem Mendel Schneersohn přináší nový názor do teologie holocaustu, a to myšlenku založenou na představě, že je-li jeden úd těla zachvácen otravou, je lépe ho odstranit než nechat zemřít celé tělo. Jinými slovy řečeno, B-h během holocaustu odstranil z lidu Izraele to špatné, aby tento národ mohl dále existovat jako celek.²⁴

²³ SOLOVEITCHIK, J.B. *Fate and Destiny: From Holocaust to The State of Israel*. Haboken: Ktav Publishing House, 2000. ISBN 0-88125-685-4, str. 41

²⁴ BAUER, J. *Úvahy o holokaustu*, Přel. T. Vrba. 1. vyd.. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1739-0 str. 206

Učení Avrahama Yitzhaka HaCohena Kooka a jeho syna Tzvi Yehudy HaCohena Kooka je obsahem další podkapitoly. Rabín Avraham Yitzhak HaCohen Kook byl ortodoxním rabínem, jenž předložil komplexní sionistickou nábožensko-národnostní filosofii, která uzavřela propast mezi náboženským judaismem a moderním židovským nacionalismem. Přeměnil pasivní náboženskou mesiášskou naději v základ spolupráce s aktivisty politického sekulárního hnutí.²⁵ Byl tedy rabínem, který zcela souhlasil se stěhováním židů z diaspory do *Erec Jisra'el*²⁶ a svými názory se stal zakladatelem nového směru v rámci ortodoxního judaismu, tzv. “náboženského sionismu“. Hnutí se rozšířilo až za života jeho syna rabi Tzvi Yehudy HaCohena Kooka. Učení rabi A. Y. HaCohena Kooka jsem do této práce začlenila pro zachování kontinuity mezi učením jeho a učením jeho syna, jenž žil v době holocaustu a vyjadřoval se k němu. Rabi T. Y. HaCohen Kook ovlivněn učením svého otce, spatřoval v ničení druhé světové války a ve vybudování státu Izrael znamení, že konečné vykoupení je již blízko, a proto všichni židé mají

²⁵ AVINERI, Š. *Zrození moderního sionismu*. 1. vyd. Překl. J. Fraňková. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-28-5, str. 188 a 189

²⁶ Země izraelská se svými hranicemi, jak jsou uvedeny v Bibli

povinnost podílet se na procesu obnovy svaté země. Rabi T. Y. HaCohen Kook viděl holocaust jako amputaci - oddělení židovského národa od exilu. Židé se podle něho zamilovali do *galutu*²⁷ a odmítli jít zpět do *Erec Jisra'el*. Bylo ale jasné, že diaspora nemůže pokračovat navždy, a když velká část národa uvízla v dehtu *galutu*, B-h zasáhl a oddělil je.²⁸

Irving Yitzchak Greenberg je současný ortodoxní rabín, který spojuje holocaust s platností smlouvy mezi B-hem a národem Izraele. Holocaust podle něj zapříčinil potřebu přehodnocení této smlouvy a tím i vztahu mezi jednotlivými účastníky. Greenbergova teologie, která z těchto myšlenek vyplývá, přináší nový pohled na současný vztah mezi národem Izraele a jeho B-hem. Greenberg je jeden z mála poholocaustových teologů, který se nebál vydat se zcela novou cestou. V jeho teologii se ale můžeme také setkat s již známými odpověďmi na holocaust jako je utrpení Jóbovo nebo koncept “roztříštěných nádob“ a potřeby nápravy světa. Ústřední myšlenkou Greenbergovy teologie je představa o dobrovolném obnovení smlouvy

²⁷ Exil, zajetí, vyhnání. Blíže NEWMAN, J., SIVAN, G. *Judaismus od A do Z*, heslo “Diaspora“, str. 33 a 34

²⁸ HACOHN AVINER, SH.CH. (ed.) *Torat Eretz Yisrael: The Teachings of HaRav Tzvi Yehuda HaCohen Kook. Commentary by D. Samson. Ateret Cohanim: Torat Eretz Yisrael Publications, 1991. (ISBN neuvedeno), str. 271*

mezi lidem Izraele a B-hem, ke kterému došlo po holocaustu. Holocaust způsobil zničení a zpretrhání všech předchozích závazků a povinností. Národ Izraele, zpočátku jako méně významný společník B-ha, se stal v druhém období Jeho rovnocenným partnerem a po Osvětimi je hlavním aktivním partnerem.²⁹

Melissa Raphael je známá jako představitelka židovské feministické teologie a genderových studií. Raphael přichází s názorem, že v době po holocaustu je třeba se vzdát patriarchálního modelu B-ha. Pro pochopení B-ží přítomnosti v Osvětimi jsou důležité zkušenosti žen, které holocaust samy prožily.³⁰ Ve své teologii používá Raphael kabalistickou představu “rozbitých nádob“. Ústředním termínem její teologie je však *Šechina* neboli “B-ží přítomnost“, kterou na rozdíl od tradičního přístupu, vnímá jako ženskou složku uvnitř B-žskosti.

²⁹ KATZ, S.T. (ed.), BIDERMAN, SH. (ed.), GREENBERG, G. (ed.), *Wrestling with G-d*, str. 361 a 362

³⁰ COHN-SHERBOK, D. (ed.) *Holocaust Theology: A Reader*. 1.vyd. Exeter: University of Exeter Press, 2002. ISBN 0-85989-624-2, str. 17

Teoretický a praktický přínos disertační práce

Závěr disertační práce je věnován shrnutí dosaženého bádání. Je zde výčet jednotlivých nejdůležitějších směrů a hnutí v rámci judaismu a přiblížen dopad holocaustu na jejich teologii. Každý z těchto směrů také využívá určité možné teologické modely holocaustu k ospravedlnění této katastrofy.

Význam této práce spočívá především v uceleném přehledu dosavadního bádání a zároveň přináší nové poznatky teologického myšlení judaismu jedenadvacátého století. Generace, které přijdou po nás, si budou s největší pravděpodobností klást stejné otázky, s kterými se v poholocaustové teologii dnes potýkáme. Jsem přesvědčena, že předkládaná práce může nové generaci pomoci v dalším bádání.

Seznam publikovaných prací (disertantky), které mají vztah ke zkoumané problematice

Článek “How Jewish Theologians Dealt with the Problem of Holocaust“ byl přijat do tisku jako část kolektivní monografie, která vyjde na konci roku 2010

Článek “Jom ha-šo’a“ – vznik a vývoj pamětního dne“, Infobulletin Nadačního fondu obětem holocaustu 1/2010, evid. číslo MK ČR E 16905

Výčet nejdůležitějších použitých pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů

a) prameny

BERKOVITS, E. *Faith after the Holocaust*. New York: Ktav Publishing House, 1973. ISBN 87068-193-1

FACKENHEIM, E.L. *G-d's Presence in History: Jewish Affirmations and Philosophical Reflections*. 1. vyd. Northvale, New Jersey, Jerusalem: Jason Aronson, 1997. ISBN 0-7657-5978-0

FACKENHEIM, E.L. *The Jewish Bible after the Holocaust: A re-reading*. Manchester: Manchester University Press, 1990. ISBN 0-7190-3030

FACKENHEIM, E.L. *To Mend the World: Foundations of Post-Holocaust Jewish Thought*. 1. vyd. Bloomington-Indianapolis: Indiana University Press, 1994. ISBN 0-253-32114-X

HACOHEN AVINER, SH.CH. (ed.) *Torat Eretz Yisrael: The Teachings of HaRav Tzvi Yehuda HaCohen Kook*. Commentary by D. Samson. Ateret Cohanim: Torat Eretz Yisrael Publications, 1991. (ISBN neuvědono)

RUBENSTEIN, R.L. *After Auschwitz: History, Theology, and Contemporary Judaism*. 2.vyd. Baltimore-London: The

Johns Hopkins University Press, 1992. ISBN 0-8018-4285-9

SOLOVEITCHIK, J.B. *Fate and Destiny: From Holocaust to The State of Israel*. Haboken: Ktav Publishing House, 2000. ISBN 0-88125-685-4

b)sekundární literatura

BAUER, J. *Úvahy o holocaustu*. Přel. T. Vrba. 1. vyd.. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1739-0

COHEN, A. *Talmud: pro každého*. Přel. O. Sixtová a E. Adamová. 1.vyd. Praha: Sefer, 2006. ISBN 80-85924-49-8

COHEN, A.A. *The Tremendum: A Theological Interpretation of the Holocaust*. New York: Crossroad Publishing Company, 1988. ISBN 0-8245-0866-1

COHN-SHERBOK, D. (ed.) *Holocaust Theology: A Reader*. 1.vyd. Exeter: University of Exeter Press, 2002. ISBN 0-85989-624-2

FOGEL, Y. (ed.) *I will be Sanctified: Religious Responses to the Holocaust*. Přel. E. Levin. Northvale-New Jersey-Jerusalem: Jason Aronson, 1998. ISBN 1-56821-943-1

KATZ, S.T. *Post-Holocaust Dialogues: Critical Studies in Modern Jewish Thought*. New York-London: New York University Press, 1983. ISBN 0-8147-4587-3

KATZ, S.T. (ed.) *The Impact of the Holocaust on Jewish Theology*, New York-London: New York University Press, 2005. ISBN 0-8147-4784-1

KATZ, S.T. (ed.), BIDERMAN, SH. (ed.), GREENBERG, G. (ed.), *Wrestling with G-d: Jewish Theological Responses during and after the Holocaust*. Oxford: University Press, 2007. ISBN 978-0-19-530014-7

ROSENBAUM, I.J. *The Holocaust and Halakhah*, USA (město neuvedeno): Ktav Publishing House, 1976. ISBN 0-87068-296-2

ROSENBERG, B.H. (ed.), HEUMAN F. (co-ed.) *Theological and Halakhic Reflections on the Holocaust*, Hoboken: Ktav Publishing House, 1992. ISBN 0-88125-375-8

RUBENSTEIN, R.L., ROTH, J.K. *Approaches to Auschwitz: The Holocaust and Its Legacy. Revised Edition*. 2. vyd. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2003. ISBN 0-664-22353-2

SADEK, V. *Židovská mystika v Praze: Myšlenky a duchovní hodnoty kabaly*. Praha: Společnost židovské kultury, 1992. (ISBN neuvedeno)

SCHWARTZ, Y., GOLDSTEIN, Y. *Shoah: Jewish Perspective on Tragedy in the Context of the Holocaust*.

1.vyd. New York: Mesorah Publication, 1990. ISBN 0-89906-403-5

c)užitá encyklopedie a slovníky

NEWMAN, J., SIVAN, G. *Judaismus od A do Z. Slovník termínů a pojmů*. 1.vyd. Přel. G. a D. Zbavitelovi. Praha: Sefer, 1998. ISBN 80-900895-3-4

WIGODER, G. (ed.), ROTH, C. (ed.) *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 10, Jerusalem: Keter Publishing House, 1996. ISBN 965-07-0210-5

Summary

The thesis "Perception of Holocaust from The Point of View of Judaism" presents an overview of the Holocaust theology of Judaism. Holocaust brought up many burning questions that can torment a religious person and does not allow him to be at peace.

The work is divided into two sections. First section takes a look at possible individual theology models of Holocaust, both those based on Bible directly or those based on mysticism and also at new theories formulated as the outcome of Holocaust. There are fourteen models presented here, all commented on by the Chief Rabbi of Prague and the Czech Republic Karol Efraim Sidon. The following theories belong to the possible theological models of Holocaust:

1. Theory of reward and punishment. There is number of opinions what caused the Holocaust. Some theologians see the cause in secularisation of Jews, some find the reason in Zionism and the third group puts the blame on Jews for their refusal to move to the Sacred Land of Israel.
2. Israel, cast by the World in the role of "suffering servant"

3. Holocaust as *akedat Yitzhak* or “ binding of Isaac“, Holocaust as the test of our belief
4. Holocaust as a period of *hester panim*, “the hiding of G-d's face“
5. Holocaust as “the time of G-d's death“
6. Holocaust as a result of free will of human beings
7. Holocaust as a G-d's revelation.
8. Nazism viewed as a new "Amalek"
9. Holocaust as an unpredictable mystery, which cannot be comprehended by humankind
10. Holocaust as a *gilgul* - Kabala's teaching of reincarnation of souls.
11. Holocaust as a *chevlei Mashiach*, “the birthpains of Messiah“
12. Hitler as “a servant of G-d“
13. Holocaust as a *jissurim shel ahava* - "suffering of love"
14. Holocaust as a *sitra achara* – “the other side“

The second part of the thesis presents the scholarship of ten Post-Holocaust theologians who were looking for answers to their questions resulting from Holocaust. Their theories differ from each other, each of them contributing something new to the Holocaust theology, or confirming

the interpretation of Holocaust in accordance with the school of thought they belong to. Parts of their theologies are also models introduced in the first part of this work. Often a combination of number of models may be found therefore one theological explanation of Holocaust can be based on three separate models.

The aim of this thesis is to find out whether such catastrophe as the Holocaust have influenced theology of Judaism, this demonstrated in the frame of important schools of thought and movements within Judaism such as Ultra Orthodox, Orthodox, Religious Zionism, Reform Judaism and Conservative Judaism.

Bibliografická identifikace

Anotace v jazyce českém

Disertační práce s názvem *Vnímání holocaustu z hlediska judaismu* přináší přehled poholocaustové teologie judaismu a zároveň podrobná vysvětlení jednotlivých možných teologických modelů holocaustu, které ospravedlňují, popřípadě vysvětlují roli B-ha v této katastrofě.

Anotace v anglickém jazyce

This work under the title “Perception of Holocaust from The Point of View of Judaism“ is a review of the Holocaust theology in Judaism and explains in detail possible theological models of Holocaust that rehabilitate the role played by G-d in this catastrophe.

Klíčová slova v češtině

Teologie, holocaust, B-h, judaismus, stát Izrael

Klíčová slova v angličtině

Theology, Holocaust, G-d, Judaism, State of Israel